

Dr. sc. Laura Valković*

PRAVO NA PRISTUP BRANITELJU U SVJETLU PRESUDE DVORSKI PROTIV HRVATSKE

Ovaj se rad bavi pravom okrivljenika na formalnu obranu, i to samo pojedinim elementima tog prava, onako kako proizlaze iz prakse Europskog suda za ljudska prava, posebno u slučaju Dvorski, u kojem je tužena strana bila Republika Hrvatska, a u kojem je Sud razmatrao postojanje povrede prava na branitelja iz članka 6. stavka 3. točke c) Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Posebno se analizira pravo na branitelja po vlastitom izboru (fakultativna formalna obrana) i pravo na branitelja na teret države (formalna obrana siromašnih okrivljenika). Kroz analizu prakse Europskog suda za ljudska prava i njezinu usporedbu s hrvatskim zakonodavstvom, prije svega odredbama Zakona o kaznenom postupku i Prijedloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, ali i mogućnostima kvalitetne primjene tih odredaba u praksi, cilj je pokazati u kojoj mjeri hrvatski kaznenoprocenjski sustav i praksa njegove primjene odgovaraju zahtjevima Suda za učinkovitim ostvarivanjem prava na branitelja u kaznenom postupku.

Ključne riječi: branitelj, pravo na branitelja, presuda ESLJP-a Dvorski protiv RH, pravo na branitelja na teret proračunskih sredstava, pravo na besplatnog branitelja, braniteljske liste

...članak 6. stavak 1. EKLJP-a traži, da bi pravo na pošteno suđenje ostalo dovoljno "praktično i djelotvorno", da u pravilu bude osiguran pristup odvjetniku od prvog ispitivanja osumnjičenika od strane policije...

ESLJP, Salduz protiv Turske ([VV], br. 36391/02, 27. studenog 2008.)

* Dr. sc. Laura Valković, odvjetnica iz Zagreba

** Rad sadržava dijelove autoričine disertacije pod nazivom „Pravni položaj i obveze branitelja u svjetlu prava okrivljenika na učinkovitu obranu u kaznenom postupku“.

I UVODNA RAZMATRANJA

1. O temeljnom ljudskom pravu – pravu na branitelja

1.1. Pojam branitelja

U suvremenoj teoriji kaznenog procesnog prava branitelj se definira kao procesni punomoćnik okrivljeniku koji svojim pravnim znanjem i procesnom vještinom pomaže okrivljeniku u pronalaženju i utvrđivanju činjenica u njegovu korist primjenom propisa koji su za okrivljenika najpovoljniji te korištenju procesnih prava.¹ Funkcija obrane okrivljenika definira se kao procesne radnje poduzete s ciljem da se utvrde činjenice u korist okrivljenika i da se primijene propisi koji su najpovoljniji za okrivljenika te da se dobije za istog najpovoljnija sudska odluka, odnosno, to su procesne radnje poduzete s ciljem da se ospori postojanje kaznene odgovornosti okrivljenika ili njezino postojanje u manjem stupnju od onoga koji je naveden u optužnom aktu, da se istakne postojanje procesnih smetnja za vođenje kaznenog postupka ili bilo kakve druge okolnosti koje govore u prilog okrivljenika.²

Slično tome domaća sudska praksa branitelja označava “procesnim pomoćnikom okrivljenika koji svojim pravnim znanjem i procesnom vještinom pomaže okrivljeniku u pronalaženju i utvrđivanju činjenica u njegovu korist, primjeni propisa koji su za okrivljenika najpovoljniji te korištenju procesnih prava. Pomaganjem okrivljeniku on (branitelj) uklanja nedostatke stvarnih mogućnosti obrane u usporedbi s državnim odvjetnikom kao ovlaštenim tužiteljem, ostvarujući tako postulat “jednakosti oružja” i druge elemente načela “pravičnog suđenja” iz članka 29. stavaka 1. i 2. Ustava i članka 6. stavaka 1. i 3. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljenih sloboda (“Narodne novine - Međunarodni ugovori” broj 6/99 - pročišćeni tekst i 8/99 - ispravak, u daljnjem tekstu: Konvencija i EKLJP)”³

Obrana je jamstvo pravilnosti rada pravosuđa, a pravilnost rada pravosuđa nije samo zahtjev okrivljenika nego i društva. Samo postojanje optužbe i potreba da se po njoj presudi stvara nužnost obrane. Potreba postojanja obrane potiče iz dijalektičke prirode suđenja. Suđenje znači raspravljanje o nečemu što je sporno, u pogledu čega postoji razlika mišljenja. Otud potreba da se radi pravilnog presuđenja teze optužbe čuje i ispita suprotna teza obrane. Potreba postoji i kad okrivljenik nema što iskazati protiv optužbe, koja je po mišljenju

¹ Krapac D.: Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije, Narodne novine, 2010, str. 222. Usp. Bayer, V. Pravni leksikon 1964, str. 87.

² Zlatarić B. – Damaška M., Rječnik krivičnog prava i postupka, Informator, Zagreb, 1966, str. 198.

³ Citat dijela odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske broj U-III-4532/2007. od 12. studenog 2009., www.usud.hr.

okrivljenika opravdana, ili bar za njega povoljna. Obrana u takvu slučaju predstavlja opoziciju prema eventualno drugačijem stavu suda (onda kada je takav stav suda procesno moguć) i suprotstavljanje eventualnom i hipotetičnom stavu suda u pogledu pitanja o kojima se optužba nije izjašnjavala (zato što nije htjela ili nije mogla, npr. o mjeri i vrsti kazne).⁴

Obrana je procesna aktivnost suprotstavljanja optužbi, potpuno i djelomično poricanje da je počinjeno kazneno djelo i odgovornost za isto, isticanje argumenata (činjenica i dokaza) kojima se pobija stajalište optužbe, odnosno obrana je skup onih radnja koje se u kaznenom postupku poduzimaju s ciljem da se iznese sve što je u korist okrivljenika.⁵

Prožimanje dvaju različitih interesa, i to s jedne strane interesa društva za učinkovitim načinom otkrivanja, sprečavanja, procesuiranja te na poslijetku kažnjavanja svih počinitelja kaznenih djela te s druge strane jednako važnog interesa društva za zaštitom i poštivanjem pravičnog suđenja, svih prava optuženika i njegovih temeljnih sloboda te učinkovitom obranom, uloga branitelja nameće se kao snažan doprinos zakonitom i sveobuhvatnom funkcioniranju pravnog sustava i njegovim probicima. Upravo jačanje i brz razvitak društvenog interesa za efikasnošću na polju suzbijanja i procesuiranja kriminaliteta stavlja pred branitelja u kaznenom postupku sve veću potrebu za učinkovitijom ulogom. Takva uloga branitelja predstavlja obranu okrivljenika, koju pruža branitelj s ciljem da za svog branjenika tijekom kaznenog postupka suprotstavi optužbi djelotvoran otpor obrane, omogućujući kontradiktornost i jednakost oružja u sudskom postupku te ishodi najpovoljniju odluku, imajući pri tome u vidu interes pravde te uvažavajući profesionalnu etiku.

U kaznenoprocenoj teoriji postoje četiri skupine razloga kojima se opravdava okrivljenikovo pravo na branitelja u kaznenom postupku. Prvi je *tehnički aspekt*, koji se sastoji u stručnoj pomoći branitelja kao osobe koja je pravno educirana da pomaže okrivljeniku u pronalaženju i primjeni za njega najpovoljnijih pravnih odredaba. Drugi je *psihološki aspekt*, prema kojem se branitelj, pa i u situacijama kada je okrivljenik u pravu stručna osoba, pojavljuje kao osoba osobno nezainteresirana za ishod slučaja, koja, za razliku od okrivljenika, može racionalno sagledati situaciju i donijeti za njega najpovoljniju odluku. Treći je *humanitarni aspekt*, prema kojem se na branitelja gleda kao na osobu koja okrivljeniku služi kao pomoć i potpora u iznimno stresnoj situaciji konfrontacije s državnim represivnim sustavom. Posljednji je *strukturalni aspekt*, prema kojem pomoć branitelja osigurava učinkovito sudjelovanje okrivljenika u kaznenom postupku.⁶

⁴ Vasiljević T., *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 1970, str. 166.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Stefan Trechsel, *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, 2006, str. 244-247.

1.2. Pravo na materijalnu obranu

Uvodno valja razgraničiti vrste obrana u kaznenom postupku. Podjela obrane na *materijalnu* i *formalnu* obranu jedna je od najstarijih podjela obrana u kaznenoprocenoj teoriji. Iako se neki kaznenopravni autori ne slažu s takvom podjelom,⁷ većina je prihvaća pa se obrane dijele na *materijalnu* obranu ili obranu *pro se* (latinski: “za sebe”), koja predstavlja pravo okrivljenika da se brani sam, tj. da sam okrivljenik vodi svoju obranu u vlastitom kaznenom postupku,⁸ i *formalnu* obranu – obranu koju okrivljenik u kaznenom postupku ostvaruje uz pomoć branitelja kao svog procesnog pomoćnika.

Ustav Republike Hrvatske⁹ u članku 29. stavku 2. podstavku 4. propisuje pravo okrivljenika da se brani sam. Jednaka pravna regulativa postoji i u međunarodnim pravnim aktima pa je tako isto određeno i Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima člankom 14. točkom 3.d,¹⁰ Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda člankom 6. stavkom 3. točkom c. te Općom deklaracijom o pravima čovjeka u članku 11. stavku 1.¹¹

U hrvatskom kaznenom procesnom pravu do Zakona o kaznenom postupku iz 2008.¹² nije bila izričito propisana obrana *pro se*, odnosno pravo okrivljenika da se brani sam.¹³

⁷ Matovski, Nikola, Branilac u krivičnom postupku, Vranje, 1984.: «Podjelu obrane na materijalnu i formalnu, koja ima više pristalica u inozemnoj i domaćoj literaturi, smatramo neprihvatljivom i neodgovarajućom u odnosu na njenu sadržinu. Čak i sama upotreba izraza «materijalna» i «formalna» može stvoriti izvjesne pogrešne predstave o obrani, kao funkciji, jer su ovi termini nepogodni i ne izražavaju njenu suštinu.»

Usp. Petrić, B. Komentar Zakona o krivičnom postupku, I knjiga, Beograd, 1986, str. 33.

⁸ Više o materijalnoj obrani - Svedrović M.: Obrana okrivljenika pro se kao jedno od mogućih ograničenja formalne obrane, Radni materijal savjetovanja: Novine kaznenog prava, Narodne novine, 2010, str. 10 i dalje.

⁹ Ustav Republike Hrvatske, “Narodne novine” broj 56/90, 135/97, 113/00, 28/01, 76/10 i 5/14.

¹⁰ Republika Hrvatska stranka je Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima od 8. listopada 1991. na temelju notifikacije o sukcesiji (NN MU 12/93).

¹¹ Na temelju Zakona o sklapanju i izvršavanju međunarodnih ugovora («Narodne novine» broj 28/96) Vlada Republike Hrvatske donijela je, na sjednici održanoj 12. studenoga 2009. godine, odluku o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima, usvojene i proglašene na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda Rezolucijom 217 A (III) 1948. godine.

¹² Zakon o kaznenom postupku NN 152/2008 zajedno sa Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku NN 76/2009.

¹³ Međutim iz odredbe članka 225. stavka 8. ZKP/97 vidljivo je da taj Zakon poznaje obranu okrivljenika *pro se* jer je tom odredbom određeno da se okrivljenik može ispitati i bez branitelja ako se izričito odrekao toga prava, a obrana nije obavezna. ZKP/08 člankom 5. izričito je propisao pravo okrivljenika da se brani sam.

1.3. Pravo na formalnu obranu

Formalna je obrana obrana okrivljenika u kaznenom postupku koju on ostvaruje uz stručnu pomoć branitelja po vlastitom izboru. Potreba okrivljenika za stručnom pomoći branitelja ne samo u novoj nego i u procesnoj literaturi ranijih stoljeća definira branitelja kao «...personifikaciju prava obrane, to je živa obrana... okrivljenici su često nepismeni i neuki i primorati ih da se sami brane znači jakoj ruci optužbe suprotstaviti jedan dosta slab otpor...».¹⁴

Stoga je pravo na stručnu pomoć branitelja, kao dio realizacije prava na pravično suđenje u kaznenom postupku, važno jer stručna je pomoć mehanizam kojim se nastoji ukloniti početna nejednakost između države i okrivljenika u kaznenom postupku; branitelj, pomažući ostvarivanje funkcije okrivljenikove obrane, oslobađa sud potrebe da se brine o toj funkciji pa tako doprinosi nepristranosti suda.¹⁵

Formalna obrana može biti tzv. fakultativna formalna obrana i obvezna formalna obrana. Pored te dvije vrste formalne obrane postoji i tzv. formalna obrana siromašnih okrivljenika.

Osnovna razlika između fakultativne i obvezne formalne obrane jest u tome što se kod fakultativne obrane radi o pravu okrivljenika da se, ovisno o svojoj odluci i volji, brani bilo sam bilo uz stručnu pomoć branitelja kojega odabere sam, prema svom izboru, jednog ili više njih. Kod obvezne formalne obrane sloboda odabira branitelja ograničena je na način da u pojedinim slučajevima propisanim zakonom, ukoliko okrivljenik sam ne odabere branitelja, okrivljeniku se postavlja tzv. službeni branitelj (branitelj po službenoj dužnosti).

Pravo na branitelja po službenoj dužnosti i tzv. obrana siromašnih okrivljenika dva su slična instituta, ali suštinski različita. Upravo zbog njihove različitosti potrebno ih je dobro normirati u zakonu, o čemu će biti više riječi poslije u radu. Sličnost pravnih instituta ogleda se ponajprije u tome da okrivljenik ne izabire sam svojeg branitelja, nego mu ga određuje netko drugi, tj. nadležni sud, a u drugom slučaju, po našem zakonu, i Hrvatska odvjetnička komora.¹⁶ I u

¹⁴ Tenekides C.-G., *De la defense en matiere criminelle*, these, Paris 1897, str. 11.

¹⁵ Tako i Krapac D., *op. cit.* uz bilj. 1, str. 93.

¹⁶ Temeljem članka 21. Zakona o odvjetništvu i glave III. Kodeksa odvjetničke etike Hrvatska odvjetnička komora osigurava besplatnu pravnu pomoć socijalno ugroženim osobama i žrtvama Domovinskog rata u pravnim stvarima u kojima te osobe ostvaruju prava koja su u svezi s njihovim položajem. Besplatna pravna pomoć osigurava se imenovanjem punomoćnika za zastupanje bez prava na nagradu. Radi ostvarivanja besplatne pravne pomoći potrebno je Hrvatskoj odvjetničkoj komori dostaviti molbu za imenovanje punomoćnika za zastupanje bez prava na nagradu, u kojoj treba navesti za kakav se postupak traži punomoćnik, a ako se postupak već vodi, navesti radi čega se vodi, pod kojim brojem i pred kojim tijelom, te dostaviti presliku tužbe ili optužnice, potvrdu nadležne porezne uprave o imovnom stanju i potvrdu o visini mjesečnih primanja, odnosno potvrdu Zavoda za zapošljavanje o nezaposlenosti.

jednom i u drugom slučaju okrivljenik može eliminirati te institute na način da izabere svojeg branitelja od povjerenja. U toj situaciji prestat će obveza obrane od strane imenovanih, postavljenih branitelja jer se okrivljeniku ne može i ne smije nametati izbor branitelja od strane nekog drugog u slučaju da on osobno izabere branitelja. Sud ni bilo koji drugi procesni subjekt ili tijelo nema nikakvih ovlasti da utječe na okrivljenikovu odluku o izboru branitelja niti je može izmijeniti, nego naprotiv okrivljenikova odluka postaje za sud i druga tijela kaznenog postupka obvezujuća.

O pravu na slobodan izbor branitelja odlučivao je i Ustavni sud Republike Hrvatske,¹⁷ koji ističe da je pravo na slobodni izbor branitelja po okrivljenikovu izboru jedna od glavnih sastavnica ustavnog prava na obranu zajamčenog članom 29. stavkom 2. alinejom 3. Ustava, kao i člankom 6. stavkom 3. točkom c. Konvencije. Europski sud za ljudska prava (dalje u tekstu: Europski sud, Sud ili ESLJP) u svojoj praksi naglašava da okrivljenikov izbor branitelja mora biti uvijek poštovan (predmet Goddi protiv Italije, presuda 9. travnja 1984., zahtjev br. 8966/80) te da država smije odbiti poštovanje tog prava “samo zbog relevantnih i dostatnih razloga” (predmet Croissant protiv Njemačke, presuda 25. rujna 1992., zahtjev br. 13611/88, § 30.). Razumljivo, postoje i razlike u položaju branitelja određenog po službenoj dužnosti i tzv. branitelja siromašnih okrivljenika. Oni imaju, doduše, ista prava i obveze u kaznenom postupku, ali se razlikuje njihova pravna regulativa, imenovanje, odnosno postavljanje, ali i način snalažanja troškova njihova angažiranja u postupku, o čemu će također biti više riječi poslije u radu.

1.4. Pravo na branitelja u međunarodnim pravnim aktima

Pravo na branitelja temeljno je ljudsko pravo okrivljenika priznato najvažnijim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima. Na globalnoj razini svakako su najvažnije odredbe Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima koje okrivljeniku jamče pravo na branitelja.¹⁸ Za regionalni europski kontekst najvažnije su odredbe Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.¹⁹ U Konvenciji pravo na branitelja zajamčeno je

¹⁷ U-III-64667/2009 od 1. ožujka 2011. i odluka U-III-2330/2006 od 7. srpnja 2009. godine.

¹⁸ Pravo na branitelja zajamčeno je člankom 14. stavkom 3. točkom d), *op. cit.* uz bilj. 10. Podrobnije o toj odredbi i njezinu nastanku v. Davor Krapac, Pravo na branitelja u kaznenom postupku kao standard nekih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i slobodama, *Odvjetnik*, br. 5-6/2010, str. 21-23. Usp. Valković L., Burić Z.: Primjena izabranih elemenata prava na formalnu obranu iz prakse Europskog suda za ljudska prava u hrvatskom kaznenom postupku, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol 18, 2/2011.

¹⁹ Republika Hrvatska stranka je Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (i dopunskih Protokola) od donošenja Zakona o ratifikaciji 22. X. 1997. (NN MU 18/97, u daljnjem tekstu: Konvencija ili EKLJP), detaljnije v. Krapac, *op. cit.*, bilj. 1, str. 61.

člankom 6. stavkom 3. točkom c) kao jedno od posebnih jamstava okrivljenikove obrane, odnosno minimalnih prava obrane²⁰ iz članka 6. stavka 3. Pravo na branitelja smješteno je dakle u okviru prava na pravični postupak iz članka 6. Konvencije kao jedna od njegovih posebnih sastavnica vezanih za kazneni postupak.²¹ Načelo pravičnog postupka u kaznenim predmetima traži da okrivljeniku u kaznenom postupku pomaže u pravu stručna osoba kako bi se uklonila početna nejednakost okrivljenika u odnosu na državnog odvjetnika, iza kojeg stoji represivni aparat državne vlasti.²² Na kraju treba spomenuti i Direktivu 2013/48/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. listopada 2013. o pravu na pristup odvjetniku u kaznenom postupku i u postupku na temelju europskog uhidbenog naloga te o pravu na obavješćivanje treće strane u slučaju oduzimanja slobode i na komunikaciju s trećim osobama i konzularnim tijelima. Transponiranje odredaba spomenute Direktive 2013/48/EU zahtijevalo je intervenciju u dio odredaba ZKP/08,²³ zbog čega se upravo u zakonodavnoj proceduri nalazi Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku.²⁴

1.5. Pravo na slobodan izbor branitelja i ograničenja toga prava

Pravo okrivljenika da se brani uz pomoć branitelja, kako je već više puta isticano, osnovna je pretpostavka zaštite ljudskih prava osoba koje su optužene ili osoba za koje postoje osnove sumnje da su počinile kaznena djela te predstavljaju okosnicu pravičnog suđenja.²⁵ Odnos povjerenja između branitelja i okrivljenika određen je u prvome redu slobodnim izborom branitelja. Upravo zbog važnosti toga odnosa povjerenja svakome se mora omogućiti da odabere branitelja koji će ga braniti tijekom kaznenog postupka. Slobodnim izborom branitelja maksimalno se poštuje volja okrivljenika kome će povjeriti svoju obranu jer upravo povjerenje treba predstavljati jednu od najvažnijih sastavnica i osobina koje karakteriziraju odnos branitelja i okrivljenika.

²⁰ Krapac, *op. cit.* bilj. 1, str. 160, Goran Tomašević, Kazneno procesno pravo, Opći dio: Temeljni pojmovi, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2011, str. 139.

²¹ Pajčić navodi da se radi o jednom od najvažnijih minimalnih prava obrane. Pajčić M., Pravo okrivljenika na branitelja i na besplatnu pravnu pomoć, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 1/2010, str. 54.

²² Krapac, *op. cit.* bilj. 18, str. 24.

²³ Zakon o kaznenom postupku („Narodne novine“, broj 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13 i 152/14, u daljnjem tekstu: ZKP/08 ili ZKP).

²⁴ Ministarstvo pravosuđa uputilo je u zakonodavni postupak Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku (u daljnjem tekstu: Prijedlog ZIDZKP-a). www.sabor.hr, <https://vlada.gov.hr>.

²⁵ Članak 6. st. 3. t. c. EKLJP-a, članak 14. st. 3. t. d. Međunarodnog pakta, članak 8. st. 2. t. d. Američke konvencije, članak 10. i 11. Deklaracije UN-a.

Kao nijedno konvencijsko pravo tako ni pravo na branitelja nije bez ograničenja te nije apsolutno. Pravo na branitelja može biti ograničeno u odnosu na samo pravo na branitelja te u odnosu na slobodan izbor branitelja. Ograničenje prava na branitelja determinirano je opravdanošću toga ograničenja, odnosno u svakom konkretnom slučaju ograničenja valja postaviti pitanje je li ono opravdano, te ako jest, u okolnostima svakog slučaja sagledanog u cjelini, je li time bilo narušeno pravo na pravičnost postupka.²⁶

Direktiva o pravu na pristup odvjetniku²⁷ dopušta mogućnost ograničenja prava na branitelja, no samo u iznimnim situacijama, i to ako pristup odvjetniku ograničava „zemljopisna udaljenost“, u mjeri u kojoj je to opravdano s obzirom na posebne okolnosti slučaja, pri čemu je ograničenje opravdano jedino kada postoji „hitna potreba za sprječavanjem ozbiljnih štetnih posljedica po život, slobodu i fizički integritet osobe“ te „kada je poduzimanje trenutnog djelovanja istražnih tijela nužno za sprječavanje značajnih opasnosti za kazneni postupak“.²⁸

U skladu s praksom Suda pravo na slobodan izbor branitelja može biti ograničeno u slučaju ako branitelj ne bi postupao u skladu s profesionalnom etikom, ako bi i on bio osumnjičen za isto kazneno djelo ili kada ne bi poštovao odredbe zakona o kaznenoj proceduri. Prema praksi Suda nije došlo do kršenja Konvencije u slučaju kada je nacionalni sud zabranio braniteljima izabranima od strane okrivljenika da ih brane jer su i sami bilo optuženi kao supočinitelji u istom kaznenom postupku, kao i kada je sud rekao da se okrivljeniku ne jamči «neograničeno pravo da koristi bilo kakav argument za svoju obranu»,²⁹ ili u slučaju kada je domaći sud uskratio obranu izabranom branitelju jer je branitelj odbio nositi togu.³⁰ Pored spomenutih ograničenja prava na pomoć branitelja može postojati i ograničenje u broju branitelja, izabranih branitelja ili branitelja po službenoj dužnosti te ograničenje u načinu na koji okrivljenik ostvaruje svoje pravo na branitelja.³¹ Europski sud smatra da, kada okrivljenici imenuju

²⁶ Poitrimol v. France, App. no. 14032/88, 23 November 1993, Salduz v. Turkey, app. no. 36391/02, Judgment of 26 April 2007.

²⁷ Direktiva 2013/48/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. listopada 2013. o pravu na pristup odvjetniku u kaznenom postupku i u postupku na temelju europskog uhidbenog naloga te o pravu na obavješćivanje treće strane u slučaju oduzimanja slobode i na komunikaciju s trećim osobama i konzularnim tijelima.

²⁸ Ivičević Karas, E., Pomicanje granica prava na branitelja pod utjecajem europskog kaznenog prava, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 22, broj 2/2015, str. 367 i dalje.

²⁹ Brandstetter c/a Austrija, 28. 8. 1991., § 53.

³⁰ Baader i Raspe c/a Njemačke, 1978, 14 DR 64, X c/a Njemačke, 1972, 42 Odabrane odluke 139.

³¹ Ograničenja mogu biti primjerice u potrebnim kvalifikacijama onih koji mogu braniti u kaznenim postupcima ili se ograničenja mogu odnositi na broj odvjetnika (npr. tri) koji se imaju pravo pojaviti pred sudom u ime jednog optuženika. Smatra se da je u skladu s člankom

branitelja, nacionalni sudovi moraju poštovati želje branjenika, međutim sudovi mogu zanemariti njihove želje kada postoje opravdani i dovoljno valjani razlozi da bi se smatralo da je to nužno u interesu pravde.³²

1.6. Pravo na branitelja u prethodnom postupku

Presuda Dvorski protiv Republike Hrvatske temelji se na povredi prava na branitelja u prethodnom postupku, stoga je taj segment prava na branitelja potrebno posebno naglasiti. Pravo na branitelja i obavještanje o tome pravu jednako je važno pravo prije početka kaznenog postupka u tzv. pretkaznenom postupku, kao i tijekom kaznenog postupka. Svaka osoba kojoj je oduzeta sloboda ili koja se nalazi u pritvoru ili koja je suočena s mogućnošću da bude uhićena, pritvorena ili optužena za kazneno djelo ima pravo na branitelja te da o tome svome pravu bude obaviještena.

Pravo na branitelja prije početka kaznenog postupka, u pretkaznenom postupku, potvrdio je Europski sud kada je donio odluku da je prekršen članak 6. Europske konvencije kada nije bila dopuštena komunikacija s braniteljem u prvih 48 sati nakon uhićenja, upravo u vremenu kada je trebalo odlučiti hoće li osumnjičenik koristiti svoje pravo na šutnju. Sud je zauzeo stav da je odluka o korištenju prava na šutnju, nakon konzultacije s braniteljem, mogla biti od utjecaja na to hoće li taj osumnjičenik biti optužen ili ne, a na osnovi unutarnjeg prava nepovoljni su zaključci mogli biti izvedeni na suđenju iz njegove šutnje za vrijeme policijskog ispitivanja.³³ Ugledni komentatori Europske konvencije

6. stavkom 3. t. c., kao i isključivanje pojedinih odvjetnika za koje postoji snažna sumnja da podupiru kriminalno udruženje u koje je optuženi navodno uključen. Karatas i Sari c/a Francuska 2002.

³² Croissant c/a Njemačke, 1992 (62/1991/314/385). U citiranom predmetu ESLJP je odlučio da nacionalni sudovi pri postavljenju branitelja moraju uzeti u obzir okrivljenikove želje, ali ih ne moraju uvažavati «kada to nije u interesu pravde».

³³ Murray c/a Velika Britanija, 1994, 14310/88. Važno je reći i da je u spomenutom predmetu Sud zaključio sljedeće: premda je dopustivo da nacionalne vlasti pripišu određene posljedice (kao što je donošenje nepovoljnih zaključaka) šutnji optuženog u početnim fazama policijskog ispitivanja, članak 6. nalaže da optuženom bude dopuštena određena pomoć u ranoj fazi istrage. To pravo može podlijevati ograničenjima iz valjanih razloga. Pitanje koje treba postaviti u svakom od slučajeva jest je li, u svjetlu cjelokupnog postupka, optuženom bilo uskraćeno pravično suđenje. Sud je zaključio da se ovdje radilo upravo o tome jer je bilo dopušteno donošenje nepovoljnih zaključaka iz šutnje optuženog, što je bilo od tako velike važnosti da je optuženi trebao imati pristup odvjetniku u početnim fazama policijskog ispitivanja. U takvu slučaju optuženi se našao pred temeljnom dvojmom u vezi s obranom. Ukoliko odluči nastaviti šutjeti, protiv njega mogu biti izvedeni nepovoljni zaključci u skladu s odredbama mjerodavnog zakona. S druge strane, ukoliko optuženi odluči prekinuti svoju šutnju tijekom ispitivanja, riskira prejudiciranje vlastite obrane, a da pri tome neće nužno ukloniti mogućnost

navode da je pitanje trenutka od kojeg uhićena osoba ima pravo na kontakt s braniteljem «controversional issue».³⁴

Pravo osobe na pravo na branitelja u pretkaznom postupku nije izričito određeno Europskom konvencijom, no smatra se da pravo na pravično suđenje podrazumijeva pristup branitelju tijekom pritvora, ispitivanja i istražnog postupka odmah nakon uhićenja ili pritvaranja. Veliku prekretnicu u definiranju prava na obranu u kaznenom postupku označila je presuda Europskog suda u predmetu *Imbrioscia protiv Švicarske*,³⁵ u kojoj je Sud izrekao da je, doduše, cilj odredbe članka 6. osigurati pravično «suđenje» svake kaznene stvari, ali da iza toga «ne slijedi da se ta odredba ne primjenjuje u prethodnom postupku», pa kako sva «minimalna» prava obrane iz članka 6. stavka 3. mogu biti relevantna i za prethodni postupak, pravo na branitelja iz stavka 3. točke c. nalazi i u njemu svoju primjenu, posebice u policijskim izvidima, zato što su oni odlučni za izgled uspješne obrane u kasnijem kaznenom postupku.³⁶ Od spomenute presude do danas praksu Europskog suda za ljudska prava općenito karakterizira pomicanje dosega prava na branitelja u ranije faze kaznenog postupka.³⁷

Naposlijetku novu važnost tog konvencijskog prava Europski sud za ljudska prava dao je u predmetu *Salduz protiv Turske*,³⁸ gdje je odlučeno da se okrivljeniku mora omogućiti pravo na branitelja već pri prvom policijskom ispitivanju kako bi njegovo pravo na pravičan kazneni postupak bilo praktično i učinkovito. Prema spomenutoj presudi okrivljeniku se mora omogućiti pravo na branitelja već pri prvom policijskom ispitivanju, «osim ako se ne dokaže prema okolnostima slučaja da se postojali uvjerljivi razlozi za njegovo ograničenje, s time da i takvi ne smiju neopravdano i nepopravljivo naštetiti pravima obrane». Ako bi se iskazi okrivljenika pribavljeni pri policijskom ispitivanju bez branitelja koristili za kasniju osudu, to bi predstavljalo posebnu povredu načela pravičnog postupka. To je sada postala tzv. doktrina *Salduz* Europskog suda, koju pozdravljaju komentatori³⁹ i koju bismo mogli označiti kao svojevrsni korelat «doktrini *Miranda*» američkog Federalnog vrhovnog suda.⁴⁰ Stoga

donošenja zaključka protiv sebe. U takvim uvjetima Sud je smatrao da je podnositelj zahtjeva trebao imati pristup odvjetniku. Odluke Europskog suda za ljudska prava citirane u ovom radu dostupne su na službenoj *web*-stranici Suda na adresi: <http://www.echr.coe.int/echr>.

³⁴ Trechsel S., *op. cit.* uz bilj. 6, str. 282.

³⁵ *Imbrioscia c/a Švicarska*, 1993, 13972/88.

³⁶ Krapac, D., *op. cit.* uz bilj. 1.

³⁷ Trechsel S., *op. cit.* uz bilj. 6, str. 282, i Ivičević Karas, E., *op. cit.* uz bilj. 28, str. 358.

³⁸ *Salduz c/a Turska*, odluka Velikog vijeća u presudi od 27. 11. 2008., koja je sada postala «doktrina *Salduz*», kojom se Europski sud služi u svojim odlukama referirajući se na tu presudu.

³⁹ Usp. T. Spronken/G. Vermeulen/D. de Vocht/L. v. Puyenbrock, *EU Procedural Rights in Criminal proceedings*, IRCO-Maastricht, Maklu, Antwerpen, 2009, 32.

⁴⁰ Krapac, D. *op. cit.* uz bilj. 1.

se može zaključiti da uloga branitelja nije samo pružanje pravne pomoći uhićeniku prije i tijekom ispitivanja nego i jamstvo zakonitog postupanja prema osobi lišenoj slobode.

Dakle Europski sud u presudama *Imbrioscia protiv Švicarske*, *Salduz protiv Turske* i *Lisica protiv Hrvatske* utvrđuje da: „... iako je osnovna svrha članka 6., kad je riječ o kaznenom postupku, osigurati pošteno suđenje na “sudu” koji je nadležan rješavati o “svakoj kaznenoj optužbi”, to ne znači da se taj članak ne primjenjuje i na prethodne postupke. Članak 6. može biti mjerodavan prije nego predmet dođe u fazu suđenja ako i u mjeri u kojoj postoji vjerojatnost da će pravičnost suđenja biti ozbiljno narušena inicijalnim nepoštivanjem odredaba tog članka.“⁴¹

Iako se u literaturi može pronaći da su se nakon presude *Salduz protiv Turske* pojavile kritike da će pravo na branitelja u tako ranim fazama postupka narušiti učinkovitost borbe protiv kriminala, judikatura koja je uslijedila upravo u hrvatskim presudama *Mađer* i *Šebalj*,⁴² ESLJP je otklonio sve dvojbe nalaže li doktrina *Salduz* da se osumnjičeniku ostvari pravo na branitelja ne samo prije nego i tijekom ispitivanja od strane policije.⁴³ S druge strane ograničenje tog prava mora biti opravdano valjanim razlozima i ne smije povrijediti pravični postupak u cjelini.⁴⁴ Takvi „*raisons valables*“ ili „*compelling reasons*“, a koje je Sud već priznao kao razloge koji opravdavaju ograničenje prava na branitelja, jesu primjerice: lakše pribavljanje informacija u svrhu provođenja učinkovite istrage, opasnost od upozorenja ostalih osumnjičenika koji su na slobodi ili bi njihovo uhićenje poslije bilo otežano i slično.⁴⁵ U slučajevima za koje je Sud utvrdio da postoje povrede prava na prisutnost branitelja pri ispitivanju Sud je takvu povredu utemeljio bilo u činjenici što je razdoblje uskrate prava na branitelja bilo predugačko⁴⁶ bilo u činjenici što su postojale druge otežavajuće okolnosti za osumnjičenike, a koje su zahtijevale da branitelj ipak mora biti prisutan.⁴⁷

⁴¹ *Lisica protiv RH*, zahtjev 20100/06, presuda 2.5 veljače 2010.

⁴² *Mađer protiv RH*, zahtjev 56185/07, presuda 21. lipanj 2011., *Šebalj protiv RH*, zahtjev 4429/09, presuda 28. lipnja 2011., § 196.-198.

⁴³ Više vidjeti Ivičević Karas E., Burić Z., Bonačić M.: Unapređenje procesnih prava osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku: pogled kroz prizmu europskih pravnih standarda, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, vol. 23, broj 1/2016, str. 43 i dalje.

⁴⁴ *Brennan c/a Velika Britanija* (App.no. 39846/98, 16/10/2001) - „... ce droit, qur la Convention n'énonce pas expressément, peut être soumis à des restrictions pour des raisons valables.“

⁴⁵ *Ibidem*. Sud je u presudi *Brennan c/a Velika Britanija* konstatirao da se ne radi o povredi prava na pravično suđenje zbog činjenice što nacionalno pravo predviđa odgodu (ajournement) prisutnosti branitelja na 24 sata od uhićenja ako je to najkraći mogući rok da se ne povrijedi pravo na pravično suđenje.

⁴⁶ *Magee c/a Velika Britanija* (App. no. 28135/95, 6. 6. 2000.).

⁴⁷ *Averill c/a Velika Britanija* (36408/97, 6. 6. 2000.) i *John Murray c/a Velika Britanija* (18731/91, 8. 2. 1996.).

II PRESUDA EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA U PREDMETU DVORSKI PROTIV HRVATSKE

Povodom zahtjeva broj 25703/11 presudom Velikog vijeća Europskog suda za ljudska prava od 20. listopada 2015. utvrđena je povreda prava podnositelja zahtjeva Ivana Dvorskog (dalje u tekstu: podnositelj zahtjeva) na pravično suđenje iz članka 6. stavka 1. i članka 6. stavka 3. (c) Konvencije zbog nemogućnosti pristupa osumnjičenika branitelju po vlastitom izboru. Vijeće ESLJP-a prvotno je 5. studenog 2013. utvrdilo da podnositelju zahtjeva u domaćem kaznenom postupku nije bilo povrijeđeno pravo na obranu, no preispitivanjem predmeta u skladu sa zahtjevom podnositelja Veliko vijeće Europskog suda utvrdilo je da ukupnost okolnosti ispitivanja podnositelja zahtjeva pred policijom predstavlja povredu članka 6. stavka 1. i članka 6. stavka 3. (c) Konvencije. Nastavno se opisuju okolnosti slučaja, navodi podnositelja zahtjeva i Vlade Republike Hrvatske, ocjena Vijeća ESLJP-a te na kraju ocjena Velikog vijeća ESLJP-a.

1. Okolnosti slučaja

Dana 13. ožujka 2007. u Rijeci su počinjena tri kaznena djela teškog ubojstva, kazneno djelo razbojništva te kazneno djelo dovođenja u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom i sredstvom. Brojne osobe su toga dana privedene na ispitivanje u Policijsku upravu Primorsko-goransku, pa tako i podnositelj zahtjeva toga dana oko 13 sati. Uzeti su mu uzorci krvi za DNK analizu te je policija pretražila njegov stan i mobilni telefon te zaplijenila niz njegovih osobnih predmeta. Podnositelj zahtjeva zadržan je u Policijskoj postaji Rijeka do svojega formalnog uhićenja 14. ožujka 2007. u 9:50 sati zbog navedenih kaznenih djela.

1.1. Navodi podnositelja zahtjeva

Prema podnositelju zahtjeva dana 14. ožujka 2007. oko 10:40 sati njegova je majka, koja je živjela i radila u Italiji, pozvala odvjetnika G. M. i zatražila od njega da zastupa podnositelja zahtjeva. Odvjetnik G. M. došao je u Policijsku postaju Rijeka u 10:45 sati, no policijski službenici odbili su mu dopustiti da vidi podnositelja zahtjeva. Odvjetnik G. M. ostao je u Policijskoj postaji Rijeka do podneva te je želio podnijeti kaznenu prijavu protiv nepoznate osobe zbog zloporabe ovlasti i nezakonitog iznuđivanja priznanja, no policijski službenici odbili su zaprimiti njegovu prijavu na temelju toga što nije imao punomoć i izgurali su ga van iz policijske postaje.

Odvjetnik G. M. odmah je obavijestio zamjenike Županijskog državnog odvjetnika u Rijeci o incidentu i oni su sačinili zabilješku u svojem spisu predmeta. Također je odmah obaviješten i Županijski sud u Rijeci. Oko 13:30 sati otac podnositelja zahtjeva potpisao je punomoć kojom se odvjetnik G. M. ovlašćuje za obranu njegova sina. Odvjetnički vježbenik tada je pokušao podnijeti tu punomoć policiji, no rečeno mu je da ode. U određenom trenutku između 15:00 i 15:30 sati odvjetnik G. M. opet je pokušao kontaktirati podnositelja zahtjeva u Policijskoj postaji Rijeka, no uskraćen mu je pristup k njemu. Oko 15:30 sati G. M. je prijavio prethodno opisane događaje načelniku Policijske uprave Primorsko-goranske, koji je sačinio zabilješku o njihovu razgovoru. Podnositelj zahtjeva ni u jednom trenutku nije obaviješten da je G. M. angažiran i da je on došao u Policijsku postaju Rijeka. Prema podnositelju zahtjeva on je više puta tražio od policijskih službenika Policijske postaje Rijeka da se pozove G. M., no rečeno mu je da su ga pokušali kontaktirati, ali nisu dobili nikakav odgovor.

Prema navodima podnositelja zahtjeva policija mu nije dala popis odvjetnika iz kojega bi odabrao svojeg branitelja, nego je pozvala drugog odvjetnika, M. R., i dala mu samo dvadeset i pet minuta da razgovara s podnositeljem zahtjeva, što, uzimajući u obzir složenost i ozbiljnost optužaba protiv njega, nije bilo dovoljno. M. R. je zahtijevao da policija počne ispitivanje što je ranije moguće s obzirom na kasno doba dana.

Dana 16. ožujka 2007. G. M. je podnio zahtjev istražnom sucu za izuzeće Županijskog državnog odvjetnika u Rijeci i svih njegovih zamjenika. Istražni sudac prosljedio je zahtjev Županijskom državnom odvjetništvu u Rijeci. Istoga dana otvorena je istraga protiv podnositelja zahtjeva, Glavni državni odvjetnik Republike Hrvatske odbacio je zahtjev G. M. za izuzeće Županijskog državnog odvjetnika u Rijeci i svih zamjenika na temelju toga što nije bilo razloga za njihovim izuzećem u tom predmetu.

Dana 12. srpnja 2007. Županijsko državno odvjetništvo u Rijeci podiglo je na Županijskom sudu u Rijeci optužnicu protiv podnositelja zahtjeva i još dvije osobe zbog tri kaznena djela teškog ubojstva, kaznenog djela razbojništva te kaznenog djela dovođenja u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom i sredstvom.

Podnositelj zahtjeva, kojeg je zastupala odvjetnica po službenoj dužnosti, uložio je 24. srpnja 2007. Županijskom sudu u Rijeci prigovor protiv optužnice na temelju brojnih materijalnih i postupovnih nedostataka sadržanih u optužnici, obrazlažući da je svoju izjavu na policiji dao pod utjecajem alkohola i droga, međutim nije iznio nikakve primjedbe u pogledu svojeg branitelja tijekom policijskog ispitivanja.

Po okončanoj raspravi, na kojoj je neuspješno pokušao osporiti priznanje pred policijom, zatraživši da se pozove odvjetnika G. M. kao svjedoka u vezi

s navodnom nezakonitom policijskom iznudom njegova priznanja, što je sud odbio, dana 30. lipnja 2008. Županijski sud u Rijeci proglasio je podnositelja zahtjeva krivim za kazneno djelo razbojništva, za koje mu je djelo utvrđena kazna zatvora u trajanju od osam godina, te za tri kaznena djela teškog ubojstva, za koje mu je za svako od tih djela utvrđena kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 30 godina, te za kazneno djelo dovođenja u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom i sredstvom, za koje mu je djelo utvrđena kazna zatvora u trajanju od tri godine. Primjenom odredaba o stjecaju osuđen je na jedinstvenu kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 40 godina.

Podnositelj zahtjeva uložio je 6. studenoga 2008. žalbu Vrhovnom sudu Republike Hrvatske protiv presude prvostupanjskog suda. Žalio se, među ostalim, da je osuda bila temeljena na njegovu priznanju policiji koje nije dano u prisutnosti odvjetnika po vlastitom izboru, odnosno odvjetnika G. M., nego u prisutnosti odvjetnika M. R., kojeg mu je dodijelila policija.

Potom je podnositelj zahtjeva uložio 14. rujna 2009. daljnju žalbu Vrhovnom sudu protiv drugostupanjske presude ponavljajući prethodne argumente. Dana 17. prosinca 2009. Vrhovni sud Republike Hrvatske, u svojstvu suda posljednje instance, odbio je žalbu podnositelja zahtjeva kao neosnovanu. Sud je istaknuo da je zapisnik o iskazu podnositelja zahtjeva upućivao na to da je odabrao M. R. da ga zastupa tijekom policijskog ispitivanja i da mu je M. R. dao odgovarajući pravni savjet. Vrhovni sud Republike Hrvatske također je zauzeo stav da ništa u spisu predmeta ne upućuje na to da se s podnositeljem zahtjeva loše postupalo ili da je prisiljavan na priznanje.

Podnositelj zahtjeva podnio je 11. ožujka 2010. ustavnu tužbu Ustavnom sudu Republike Hrvatske, koju je Sud odbio potvrđujući obrazloženje Vrhovnog suda Republike Hrvatske i navodeći je da je postupak u cjelini bio pošten i da u spisu nema dokaza u prilog tome da je s podnositeljem zahtjeva loše postupano tijekom policijskog postupanja.

1.2. Navodi Vlade Republike Hrvatske

S druge pak strane Vlada Republike Hrvatske tvrdila je da je podnositelj zahtjeva već oko 14:00 sati 13. ožujka 2007. bio svjestan da ga policija želi ispitati u vezi s kaznenim djelima, no da nije pokušao kontaktirati odvjetnika G. M. prije ispitivanja. Kada ga je policija uhitila u 9:50 sati ujutro 14. ožujka 2007., podnositelj zahtjeva prvo se odrekao svojeg prava na odvjetnika te je oko osam sati poslije promijenio mišljenje i zatražio odvjetnika. Policija mu je tada dala popis odvjetnika iz područja kaznenog prava u Primorsko-goranskoj županiji, s kojega je on odabrao odvjetnika M. R. svojom slobodnom voljom. Nakon dolaska M. R. potpisao je punomoć, a da ga policija nije prisilila da to učini. Stoga je M. R. bio odvjetnik po vlastitom izboru podnositelja zahtjeva.

Vlada je naglasila da su to činjenice i da sve druge tvrdnje podnositelja zahtjeva, napose one što se odnose na odvjetnika G. M., predstavljaju puko nagađanje. Prema zapisniku o ispitivanju podnositelja zahtjeva policija ga je upozorila na njegovo pravo da ne inkriminira samoga sebe i njegovo pravo na šutnju, a on je izrijeком naveo na zapisnik da je njegov odvjetnik M. R.

U odnosu na odvjetnika G. M. Vlada Republike Hrvatske nadalje je tvrdila da nije bilo dokaza da je G. M. 14. ožujka 2007. imao punomoć potpisanu od ijednog roditelja podnositelja zahtjeva. Čak i da je G. M. bio odvjetnik imenovan od strane bilo kojeg od roditelja podnositelja zahtjeva, nije bio odvjetnik prema vlastitom izboru podnositelja zahtjeva jer je podnositelj zahtjeva odabrao M. R. da ga zastupa. Posebno je isticano da podnositelj zahtjeva nikada nije prigovorio domaćim sudovima u pogledu kvalitete usluge što ju je pružio odvjetnik M. R. Vlada je tvrdila da su domaći sudovi osigurali dovoljno obrazloženje kao odgovor na prigovor podnositelja zahtjeva da ga nije zastupao odvjetnik prema njegovu vlastitom izboru tijekom ispitivanja u policijskoj postaji. Činjenica da je podnositelj zahtjeva odabrao dati priznanje po optužbama protiv sebe nije bila neobična jer je podnositelj zahtjeva prethodno priznao počinjenje tri kaznena djela za koja je bio optužen u drugim kaznenim postupcima, jednom prigodom i u prisutnosti odvjetnika G. M. (par. 71.-75.).

2. Ocjena vijeća Europskog sud za ljudska prava o postojanju povrede prava obrane iz članka 6. stavka 3. t. c) Europske konvencije

Vijeće ESLJP-a koncentriralo je svoje razmatranje na dva osnovna pitanja, i to pitanje prava podnositelja zahtjeva da angažira branitelja prema vlastitom odabiru i na pitanje je li uslijed izostanka te prigode na njega izvršen utjecaj, u okruženju prisile, da se inkriminira bez upotrebe učinkovite pravne pomoći.

Budući da se podnositelj zahtjeva nije nikada požalio na kvalitetu usluge što ju je pružio odvjetnik M. R., Vijeće ESLJP-a zaključilo je da je prvostupanjski sud odgovorio na prigovor podnositelja zahtjeva u pogledu njegova zastupanja tijekom policijskog ispitivanja; da priznanje podnositelja zahtjeva nije imalo središnju ulogu za predmet tužiteljstva te da nije bilo nikakva dokaza da je izvršen ikakav pritisak na podnositelja zahtjeva da prizna počinjenje kaznenog djela. Promatrajući poštenost postupka kao cjeline, Vijeće je utvrdilo da prava podnositelja zahtjeva na obranu nisu bila nepopravljivo ugrožena niti je izvršen nepovoljan utjecaj na njegovo pravo na pošteno suđenje na temelju članka 6. Konvencije. Vijeće je odlučilo da nije došlo do povrede članka 6. (par. 68.)

3. Ocjena velikog vijeća Europskog sud za ljudska prava o postojanju povrede prava obrane iz članka 6. stavka 3. t. c) Europske konvencije

Kao i u svim svojim presudama, Europski sud za ljudska prava najprije je naveo niz općih načela te istaknuo u prvom redu primjenjivost članka 6. na prethodni postupak. S tim u vezi Sud je rekao da, čak i ako je prvenstvena svrha članka 6. Konvencije, u onoj mjeri u kojoj se odnosi na kaznene postupke, osigurati pošteno suđenje od strane „suda” nadležnog za utvrđivanje „podizanja optužnice za kazneno djelo”, ne slijedi da članak nema nikakvu primjenu u istražnim postupcima. Stoga je Sud ponovio da je članak 6. – posebno stavak 3. istoga – mjerodavan prije nego što se predmet uputi na suđenje ako, i u onoj mjeri u kojoj, poštenost suđenja može biti ozbiljno ugrožena početnim nepridržavanjem njegovih odredaba. Kako je Sud već presudio u svojim prethodnim presudama, pravo opisano u članku 6. stavku 3. (c) Konvencije jedan je element, između ostalih, koncepta poštenog suđenja u kaznenim postupcima sadržanog u članku 6. stavku 1.⁴⁸ (par. 76).

Sud je naglasio i presudnu važnost pravne pomoći odvjetnika istaknuvši da je okrivljenik uživao svoje pravo na obranu, da mora imati učinkovitu pomoć odvjetnika od početnih faza postupka zbog toga što nacionalni zakoni mogu pridodati posljedice pristupu okrivljenika u početnim fazama policijskog ispitivanja, koje su odlučujuće za uspjeh obrane u svim naknadnim kaznenim postupcima. Sud je također prepoznao da se okrivljenik često nađe u posebno ranjivom položaju u toj fazi postupka i u većini slučajeva to se jedino može na odgovarajući način kompenzirati putem pravne pomoći odvjetnika, čiji je zadatak, među ostalim, pomoći osigurati da se poštuje pravo okrivljenika da ne inkriminira samoga sebe⁴⁹ (par. 77.).

U takvim okolnostima Sud smatra važnim da od početnih faza postupaka osoba optužena za počinjenje kaznenog djela, koja se ne želi sama braniti, mora imati mogućnost pravne pomoći prema vlastitom izboru, što proistječe iz same formulacije članka 6. stavka 3. (c), koji jamči da „svatko optužen za kazneno djelo ima najmanje sljedeća prava: ... da se brani ... uz branitelja po vlastitom izboru ...”.⁵⁰ (par. 78.).

Među temeljnim načelima Sud je spomenuo i ograničenja prava na branitelja te je naveo da, što se tiče ograničenja spomenutog prava, bez obzira na važnost povjerljivosti odnosa između odvjetnika i njegova klijenta, to pravo nije apsolutno. Ono nužno podliježe određenim ograničenjima, gdje se ono po-

⁴⁸ Vidjeti *Imbrioscia protiv Švicarske*, 24. studenoga 1993., st. 36 i 37, serija A, br. 275, i *Salduz protiv Turske [VV]*, br. 36391/02, st. 50., ESLJP 2008.

⁴⁹ *Pavlenko protiv Rusije*, br. 42371/02, st. 101, 1. travnja 2010.

⁵⁰ Vidjeti *Martin protiv Estonije*, br. 35985/09, st. 90. i 93., 30. svibnja 2013.

vezuje s besplatnom pravnom pomoći i također gdje je na sudovima da odluče zahtijevaju li interesi pravde da okrivljenika brani branitelj kojega oni imenuju. Nacionalne vlasti moraju uzimati u obzir želje okrivljenika u pogledu njegova izbora pravnog zastupnika, no mogu postupiti suprotno tim željama kada postoji važna i dostatna podloga da bi se to smatralo nužnim u interesu pravde.⁵¹ Suprotno tome, kada takve podloge nema, ograničenje slobodnog izbora branitelja uključivalo bi kršenje članka 6. stavka 1. zajedno sa stavkom 3. (c) kada bi se time nepovoljno utjecalo na obranu podnositelja zahtjeva, uzimajući u obzir postupak kao cjelinu (par. 79.)

Nakon općih načela Sud je analizirao primjenu tih načela na konkretni predmet podnositelja zahtjeva te s tim u vezi naveo da se, za razliku od predmeta *Salduz*, gdje je okrivljeniku, držanom u pritvoru, uskraćen pristup odvjetniku tijekom policijskog ispitivanja, ovaj predmet odnosi na situaciju gdje je podnositelju zahtjeva omogućen pristup odvjetniku od njegova prvog ispitivanja, no ne – prema njegovu prigovoru – odvjetniku prema njegovu izboru. Za razliku od predmeta koji uključuju uskraćivanje pristupa, u situacijama iz kojih proistječe manje ozbiljno pitanje „uskraćivanja izbora” primjenjuje se blaži zahtjev „mjerodavnih i dovoljnih” razloga. U takvim predmetima zadatak Suda bit će ocijeniti je li, u svjetlu postupka kao cjeline, na prava obrane izvršen „nepovoljan utjecaj” u onakvoj mjeri kakva bi potkopala njegovu sveukupnu poštenost⁵² (par. 80.).

Na ovaj je predmet Sud primijenio potonji test. U svjetlu prethodno navedenoga Sud smatra da prvi korak treba biti ocjenjivanje je li prikazano u svjetlu posebnih okolnosti svakog predmeta da su postojali važni i dostatni razlozi za ometanje ili postupanje suprotno željama okrivljenika u pogledu njegova ili njezina izbora pravnog zastupnika. Ondje gdje takvi razlozi postoje Sud treba dalje ocijeniti sveukupnu poštenost kaznenog postupka (par. 82.).

Pitanja suda važna za ocjenu konkretnog predmeta:

(a) Je li podnositelja zahtjeva zastupao odvjetnik odabran na temelju njegova vlastitog informiranog odabira?

(b) Jesu li postojali važni i dostatni razlozi u interesu pravde da se ograniči pristup podnositelja zahtjeva do G.M.?

⁵¹ V. Croissant protiv Njemačke, 25. rujna 1992., st. 29., serija A, br. 237-B, Meftah i drugi protiv Francuske [VV], br. 32911/96, 35237/97 i 34595/97, st. 45., ESLJP2002-VII; Mayzit protiv Rusije, br. 63378/00, st. 66., 20. siječnja 2005.; Klimentyev protiv Rusije, br. 46503/99, st. 116., 16. studenog 2006.; Vitan protiv Rumunjske, br. 42084/02, st. 59., 25. ožujka 2008.; Pavlenko, prethodno navedeno, st. 98.; Zagorodniy protiv Ukrajine, br. 27004/06, st. 52., 24. studenog 2011.

⁵² V. Croissant, prethodno navedeno, st. 31.; Klimentyev, prethodno navedeno, st. 117.–118.; i Martin, prethodno navedeno, st. 96.–97.

(c) Je li se podnositelj zahtjeva odrekao svojeg prava da ga zastupa odvjetnik po njegovu vlastitom odabiru?

(d) Je li ugrožena pravednost postupka kao cjeline?

Europski sud za ljudska prava naveo je da je utvrdio niz čimbenika koji su, promatrani kumulativno, nepovratno ugrozili prava podnositelja zahtjeva na obranu i potkopali poštenost postupka kao cjeline, a to su: da policija nije obavijestila podnositelja zahtjeva ni o dostupnosti odvjetnika G. M. da ga savjetuje ni da je G. M. prisutan u Policijskoj postaji Rijeka; da je podnositelj zahtjeva tijekom policijskog ispitivanja priznao počinjenje kaznenih djela za koje je optužen i to je priznanje prihvaćeno kao dokaz na njegovu suđenju; i da nacionalni sudovi nisu ispravno obradili to pitanje, a posebice nisu poduzeli odgovarajuće korektivne mjere kojima bi osigurali poštenost. U skladu s tim Sud je utvrdio da je u okolnostima ovog predmeta došlo do povrede članka 6. stavaka 1. i 3. (c) Konvencije.

4. Kratka analize presude

Analizom presude u predmetu Dvorski protiv Republike Hrvatske može se zaključiti da se predmet kao cjelina odnosi na dva osnovna pitanja: je li odabir podnositelja zahtjeva bio bez ikakva pritiska ili prisile od strane policije i jesu li tijela vlasti poduzela sve što je bilo potrebno i nužno da osiguraju učinkovito uživanje prava podnositelja zahtjeva na pravnu pomoć prema njegovu vlastitom odabiru – drugim riječima, da mu daju informacije koje su im poznate, koje su mu u kontekstu domaćeg prava bile nužne kako bi izvršio informiran odabir odvjetnika.⁵³ U odnosu na pitanje prava na informirani izbor branitelja, prema presudi ESLJP-a, „policija nije obavijestila podnositelja zahtjeva ni o dostupnosti odvjetnika G. M. da ga savjetuje ni da je G. M. prisutan u Policijskoj postaji Rijeka” i stoga, kako to presuda naglašava, „premda je podnositelj zahtjeva formalno odabrao da ga odvjetnik M. R. zastupa tijekom policijskog ispitivanja, taj odabir nije bio informirani odabir”. Sukladno hrvatskom Zakonu o kaznenom postupku policija je obvezna pomoći osumnjičenicima u pribavljanju informacija što su im nužne za informirani odabir zastupnika dajući im popis prihvatljivih odvjetnika. U svjetlu domaćih pravnih odredaba koje ovlašćuju srodnike tuženika da angažiraju odvjetnike za njih i nakon toga ovlašćuju tuženike da odbiju angažirati odvjetnika kojega su angažirali njihovi srodnici te također usmeno davanje punomoći pred tijelom koje provodi postupak, bilo je nužno – čim je podnositelj zahtjeva izrazio želju da angažira odvjetnika – izvijestiti ga da su njegovi roditelji već angažirali odvjetnika za

⁵³ Navodi iz zajedničkog suglasnog mišljenja sudaca ESLJP-a Kalaydjeve, Pinto de Albuquerquea i Turković, presuda Dvorski protiv RH, str. 38-46.

njega. Sud je analizirao tada važeće odredbe članka 62. stavka 4. ZKP/97, koji je određivao kategorije bliskih osoba, među ostalim i roditelje, koje mogu okrivljeniku uzeti branitelja ako se on tome izričito ne protivi. Da bi zakonska odredba ispunila svoju svrhu, okrivljenik s tom činjenicom mora biti upoznat, pa se, prema Sudu, on ne može protiviti takvu izboru ako prethodno s takvim izborom nije upoznat (par. 96.). Važno je naglasiti da Sud u presudi analizira i moguća ograničenja prava na informirani izbor branitelja, kao i odricanje od toga prava, međutim u konkretnom predmetu Sud je stava da policija nije imala nikakav razlog, a pogotovo ne važan ili dovoljan razlog u interesu pravde za takvo ograničenje (par. 102.).

Republika Hrvatska kao tužena država nikada nije osporavala da policija nije izvijestila podnositelja zahtjeva o odvjetniku kojega su angažirali njegovi roditelji niti je dala ikakvo objektivno razumno obrazloženje za taj propust, dok je podnositelj zahtjeva odbio odvjetnika kojega je on odabrao i povukao svoj iskaz kojim je inkriminirao samoga sebe čim je to bilo moguće – već sljedećeg dana. Iz iznesenih razloga Sud je zaključio da Vlada Republike Hrvatske nije zadovoljila teret dokazivanja pokazavši da je podnositelju zahtjeva osigurana poštena prigoda da uživa svoje pravo na odvjetnika prema vlastitom odabiru.

U pogledu utjecaja povrede prava na informirani izbor branitelja na poštenost cijelog kaznenog postupka sud je zaključio da podnositeljevo priznanje nije bilo ključno za njegovu osudu jer se ona temeljila i na drugim dokazima (par. 103.), no da je to priznanje odredilo i bilo osnova za nastavak postupka protiv njega (par. 111.) te da je to utjecalo na poštenost kaznenog postupka u cjelini (par. 112.)

Pored analiziranih pravnih pitanja povezanih s pravom na pristup branitelju u presudi Dvorski otvara se i pitanje posljedica kršenja prava na taj pristup, odnosno uporabe dokaza koji su proistekli iz samoinkriminirajućih iskaza. Pojedina izdvojena mišljenja uz presudu navode da pravo na pristup odvjetniku zaista obuhvaća pravo na upotrebu pravne pomoći prema vlastitom odabiru od početnih faza postupka, što implicira pravo na informiran i slobodan odabir. Posljedično, svjesno uskraćivanje mjerodavnih informacija osumnjičeniku kada on ili ona odabire odvjetnika predstavlja pogrešno uskraćivanje odabira odvjetnika. Uskraćivanje odabira odvjetnika nije „manje ozbiljan problem” od uskraćivanja pristupa odvjetniku u smislu pravnih posljedica. Stoga i pogrešno uskraćivanje pristupa odvjetniku i pogrešno uskraćivanje odabira odvjetnika predstavljaju strukturne pogreške u kaznenom postupku, koje bi trebale automatski dovesti do isključivanja samoinkriminirajućih iskaza, koji su nezakoniti zbog te pogreške, prije suđenja.⁵⁴ Ipak, pitanje nezakonitih dokaza daleko premašuje temu ovog rada.

⁵⁴ *Ibidem*, str. 46.

III O PRAVU NA BRANITELJA NA TERET PRORAČUNSKIH SREDSTVA I/ILI PRAVU NA BRANITELJA PO SLUŽBENOJ DUŽNOSTI

Iako se presuda ESLJP-a u predmetu Dvorski protiv Hrvatske nije ticala prava na branitelja okrivljenika koji nema sredstava platiti branitelja, ipak je, imajući u vidu Prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama ZKP-a, kojim se usklađuje domaće kazneno zakonodavstvo s pravnom stečevinom Europske unije, i to osobito Direktivom o pravu na pristup branitelju, potrebno reći nešto i o tom pravu. Ovo osobito stoga što će, barem za sada, pravo na branitelja na teret proračunskih sredstava i nadalje ostati nedovoljno zakonski regulirano.

1. Općenito o besplatnom branitelju i u praksi ESLJP-a

Okrivljenik koji nema sredstava platiti branitelja ima, u skladu s člankom 6. stavkom 3. točkom c) Konvencije, pravo na besplatnu pravnu pomoć. Direktiva 2013/48/EU ne uređuje pravo na besplatnu pravnu pomoć, nego će to biti područje pravne regulative Direktive koja je tek u izradi. Na nacionalnoj razini Zakonom o kaznenom postupku odredbom koja određuje prava okrivljenika propisana je razlika između branitelja po službenoj dužnosti i branitelja na teret proračunskih sredstava. Prema članku 64. stavku 3. ZKP-a okrivljenik ima pravo braniti se sam, uz branitelja po vlastitom izboru ili uz branitelja po službenoj dužnosti, dok u skladu sa stavkom 4. istog članka ima pravo na branitelja na teret proračunskih sredstava ako prema svojem imovnom stanju ne može podmiriti troškove obrane.

Postavljanje branitelja na teret proračunskih sredstava dopušta se onom okrivljeniku koji prema svojem imovinskom stanju ne može podmiriti troškove obrane bez ugrožavanja vlastitog uzdržavanja i uzdržavanja svoje obitelji ili osoba koje je po zakonu dužan uzdržavati, a složenost, težina ili posebne okolnosti predmeta to opravdavaju, nakon primitka rješenja o provođenju istrage, odnosno podizanja optužnice za kaznena djela za koja se istraga ne provodi ili kada istraga nije provedena. Okrivljenik koji zatraži postavljanje branitelja na teret proračunskih sredstava dužan je priložiti dokaze o svojem imovinskom stanju, stanju svoje obitelji ili osoba koje je po zakonu dužan uzdržavati, odnosno osoba koje su po zakonu dužne uzdržavati njega. Iz tih dokaza o imovinskom stanju morat će biti vidljivi ukupni prihodi unutar godine dana, podaci i stanje o računima u bankarskim i drugim financijskim institucijama, vlasništvo nad nekretninama, pokretninama i pravima na kojima temelji osnovanost zahtjeva. U slučaju da okrivljenik uz zahtjev za postavljanje branitelja ne pridonese spomenute dokaze ostavit će mu se rok da to učini te ukoliko to ne učini u ostavljenom mu roku, njegov će zahtjev biti odbačen.

Čini se da je zakonodavac tom odredbom želio suziti, odnosno ograničiti obranu na teret proračunskih sredstava. Naime Europski sud svoj je stav o pravu na besplatnu pravnu pomoć i s tim pravom povezano pravo na pravično suđenje iskazao u nizu presuda, primjerice u presudi Poitrimol protiv Francuske, Demebukov protiv Bugarske i Prežec protiv Hrvatske, gdje se navodi: „Iako nije apsolutno, pravo svakog optuženog za kazneno djelo na učinkovitu obranu uz pomoć odvjetnika, koji se u slučaju potrebe službeno dodjeljuje, predstavlja fundamentalni element prava na pravično suđenje.“⁵⁵ U presudama Artico protiv Italije, Pakelli protiv Njemačke i drugim presudama Europski je sud naglasio da cilj odredbe čl. 6. st. 3. t. c) Europske konvencije jest omogućavanje pravičnog suđenja kroz adekvatnu pravnu reprezentaciju,⁵⁶ koja ne smije ovisiti o (ne)mogućnosti privatnog posuđivanja sredstava za pravnu pomoć i zastupanje pri obrani. U članku 6. st. 3. t. c) Konvencije definirano je da optuženi za kazneno djelo ima pravo na besplatnog branitelja ako nema dovoljno sredstava za plaćanje branitelja te ako to nalažu interesi pravde. Taj je standard potvrđen u praksi Suda, među ostalim u presudama Pham Hoang protiv Francuske i Tsonyo Tsonev protiv Bugarske, u kojoj je jasno utvrđeno da oba navedena uvjeta moraju biti ispunjena kumulativno.⁵⁷ U vezi s tim što predstavlja kriterij «nedovoljnih sredstava», Europski je sud u slučaju Pakelli protiv Njemačke zauzeo stav da *nedostatak dovoljnih sredstava nije potrebno dokazivati preko svake razumne sumnje, nego je dovoljno uputiti na postojanje indicija*.⁵⁸ U slučaju Tsonyo Tsonev protiv Bugarske Sud je odlučio da je optuženik zadovoljio kriterij nedovoljnih sredstava potreban za dodjeljivanje besplatnog branitelja samo na temelju *indicija da optuženi nema dovoljno sredstava, od kojih jednu indiciju čini samo njegova izjava da je tako*.⁵⁹ Kada se navedeno dovede u vezu s odredbom članka 72. stavka 2. i 3., tada se može zaključiti da se traži dokazivanje imovnog stanja „preko svake razumne mjere“.

ZKP ne sadrži mehanizme kojima bi se uhićeniku omogućilo ostvarivanje prava na branitelja na teret proračunskih sredstava već u trenutku uhićenja, a za ostvarivanje prava na branitelja prilikom formalnog ispitivanja uhićenika praksa je pokazala da ZKP koristi mehanizam koji je pokazao brojne nedostatke u praksi. I jedan i drugi nedostatak otvaraju prostor za daljnje slučajeve slične predmetima Mađer i Šebalj protiv Republike Hrvatske⁶⁰ i za daljnje

⁵⁵ Poitrimol c/a Francuska, app. no. 277-A, 23. 11. 1993., § 34.; Demebukov c/a Bugarska, app. no. 68020/01, 28. 2. 2008., § 50.; Prežec c/a Hrvatska, app. no. 48185/07, 15. 10. 2009., § 28.

⁵⁶ Artico c/a Italija, 6694/74, 13. 5. 1980., Pakelli c/a Njemačka, 8398/78, 25. 4. 1983., § 31.

⁵⁷ Pham Hoang c/a Francuska, br. 243, 25. 9. 1992., § 39.; Tsonyo Tsonev c/a Bugarska (No. 2), br. 2376/03, 14. 1. 2010., § 38.

⁵⁸ Pakelli c/a Njemačka, br. 8398/78, 25. 4. 1983., § 34.

⁵⁹ Tsonyo Tsonev c/a Bugarska (No. 2), br. 2376/03, 14. 1. 2010., § 39.

⁶⁰ Mađer protiv RH, zahtjev broj 56185/07, presuda 21. 6. 2011., Šebalj protiv RH, zahtjev 4429/09, presuda od 28. 6. 2011., § 196.-198.

povrede Konvencije, koji su u našoj pravnoj literaturi analizirani već mnogo puta.⁶¹

Međutim iznova se postavlja pitanje koliko je opravdano obranu okrivljenika uz pomoć branitelja u inicijalnim fazama postupka (nakon primitka rješenja o provođenju istrage, odnosno podizanja optužnice za kaznena djela za koja se istraga ne provodi ili kada istraga nije provedena) učiniti ovisnim o njihovu imovinskom stanju, odnosno nije li potrebno za siromašne okrivljenike predvidjeti pravo na branitelja na teret proračunskih sredstava od samog početka postupka, osobito u situaciji dokazne snage policijskog ispitivanja *de lege ferenda*.⁶² Jasno je naime da se postavljanjem takva vremenskog ograničenja

⁶¹ Vidjeti Valković, L., Burić, Z., *op. cit.* uz bilj. 18.

⁶² Prema Prijedlogu Zakona o izmjenama i dopunama ZKP-a predlaže se članak 208. a), koji glasi: „(1) Policija može pozvati osumnjičenika radi ispitivanja. Prisilno se može dovesti osumnjičenik koji se nije odazvao pozivu samo ako je u pozivu bio na to upozoren ili iz okolnosti očito proizlazi da odbija primitak poziva. Osumnjičenik koji se odazvao pozivu ili je prisilno doveden, a odbije iskazivati, ne može se ponovno pozivati niti prisilno dovesti zbog istog razloga.

(2) Poziv osumnjičeniku mora sadržavati obavijest za što ga se sumnjiči i pouku:

1) o pravu na branitelja,

2) o pravu na tumačenje i prevođenje sukladno članku 8. ovog Zakona,

3) o pravu da nije dužan iskazivati niti odgovarati na pitanja te

4) o pravu da u svakom trenutku može napustiti policijske prostorije, osim u slučaju iz 108. ovog Zakona.

(3) O pozivanju i prisilnom dovođenju osumnjičenika obavijestit će se državni odvjetnik. Državni odvjetnik može odlučiti da sam ispita osumnjičenika prema pravilima iz članka 272. do 282. ovoga Zakona.

(4) Osumnjičenika koji se odazvao pozivu i osumnjičenika koji je prisilno doveden policija će prije početka ispitivanja obavijestiti o osnovama sumnje protiv njega i poučiti o pravima iz stavka 2. ovoga članka. Policija će pitati osumnjičenika je li pouku razumio. Ako osumnjičenik izjavi da nije razumio pouku, policija će ga o njegovim pravima poučiti na njemu razumljiv način.

(5) Ako osumnjičenik izjavi da ne želi uzeti branitelja, policijski službenik dužan ga je upoznati na jednostavan i razumljiv način sa značenjem prava na branitelja i posljedicama odricanja od tog prava. Ako osumnjičenik i nakon toga ne želi uzeti branitelja, može se nastaviti s njegovim ispitivanjem, osim kada osumnjičenik po zakonu mora imati branitelja.

(6) Osumnjičeniku koji izjavi da želi uzeti branitelja omogućit će se da uzme branitelja i u tu svrhu zastati s ispitivanjem do dolaska branitelja, a najkasnije tri sata od kad je osumnjičenik izjavio da želi uzeti branitelja. Ako osumnjičenik ne izabere branitelja ili branitelj kojeg želi ne može doći, omogućit će mu se da uzme branitelja s liste dežurnih odvjetnika Hrvatske odvjetničke komore.

(7) Ispitivanje osumnjičenika sukladno ovom članku snimit će se audio-video uređajem. Snimkom se mora zabilježiti pouka osumnjičeniku iz stavka 4. ovoga članka, izjave osumnjičenika iz stavaka 4., 5. i 6. ovoga članka i upozorenje da se ispitivanje snima i da snimljeni iskaz može pod uvjetima iz ovog stavka biti upotrijebljen kao dokaz u postupku. Uz snimku se sačinjava zapisnik sukladno članku 275. ovoga Zakona. Snimka i zapisnik ispitivanja osumnjičenika mogu se upotrijebiti kao dokaz u kaznenom postupku.

favoriziraju okrivljenici boljeg imovinskog stanja. Njima je od samog početka postupka otvorena mogućnost imenovanja branitelja po vlastitom izboru.⁶³ Takvu mogućnost po prirodi stvari nemaju osobe slabog imovnog stanja i ako ne spadaju u jednu od kategorija zakonom predviđenih slučajeva obvezane obrane, bit će primorani braniti se i nadalje sami, odnosno, zakonskom terminologijom, „izjaviti da ne žele uzeti branitelja“.

Europski sud za ljudska prava je u svojoj dosadašnjoj praksi u slučaju Quaranta⁶⁴ imao priliku razmotriti ovo specifično pitanje. Komisija je zaključila da je podnositelju zahtjeva branitelj na teret države trebao biti dodijeljen već u istrazi.⁶⁵ Sud je u osnovi prihvatio stajalište Komisije te zaključio da je u okolnostima slučaja pojavljivanjem okrivljenika bez branitelja tijekom ispitivanja kod istražnog suca i poslije na raspravi okrivljeniku uskraćena mogućnost da odgovarajuće predstavi svoj slučaj⁶⁶ te je time došlo do povrede članka 6. stavka 3. točke c) Konvencije.⁶⁷ Na temelju tog slučaja neki komentatori zaključuju da se pravo na besplatnu pravnu pomoć primjenjuje u svim stadijima postupka, pa tako i u prethodnom postupku,⁶⁸ dok su drugi puno oprezniji u svojim stajalištima.⁶⁹

Situacija je u praksi Europskog suda za ljudska prava mnogo jasnija kada se radi o pravu na branitelja po vlastitom izboru. Praksu Suda u tom području posljednjih je godina obilježio slučaj *Salduz* (v. supra str. 1). U tom je slučaju Sud jasno odredio da uhićeniku pripada pravo na branitelja već od prvog ispitivanja u policijskoj postaji te je uspostavio obvezu za državu da okrivljeniku omogući

(8) Ako ovim člankom nije drugačije propisano, na ispitivanje osumnjičenika primjenjuju se odredbe o ispitivanju okrivljenika iz članaka 272. do 282. ovoga Zakona.

(9) Ako prilikom ispitivanja policija nije poučila osumnjičenika sukladno stavku 4. ovoga članka i nije postupila sukladno odredbama stavaka 5. do 7. ovoga članka, iskaz osumnjičenika i dokazi za koje se iz tog iskaza saznalo ne mogu se upotrijebiti kao dokaz u kaznenom postupku.

(10) Policija će ispitati osumnjičenika iz stavka 1. ovoga članka bez odgode. Policija je dužna odmah pustiti osumnjičenika iz stavka 1. ovoga članka koji odbije iskazivati.“

⁶³ Prema odredbi članka 65. stavka 1. ZKP-a okrivljenik može imati branitelja prije početka i tijekom cijelog kaznenog postupka.

⁶⁴ V. i noviju presudu u slučaju *Berliński v. Poland*, app. nos. 27715/95 i 30209/96, presuda 20. 6. 2002., § 77.-78.

⁶⁵ *Quaranta v. Switzerland*, app. no. 12744/87, presuda 24. 5. 1991., § 61.

⁶⁶ *Ibid*, § 36.

⁶⁷ *Ibid*, § 38.

⁶⁸ Harris, O'Boyle & Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, 2009, str. 313.

⁶⁹ Prema Trechselovu mišljenju do sada u praksi Suda nije donesena presuda koja daje jasan odgovor na pitanje o trenutku u kojem za okrivljenika nastaje pravo na besplatnu pravnu pomoć sukladno Konvenciji. Prema njemu to bi se pravo trebalo aktivirati čim se u postupku pojavi potreba za učinkovitom pravnom pomoći, *op. cit.* bilj. 6, str. 250-251.

ostvarivanje prava na branitelja. Međutim postavlja se pitanje je li to dovoljno za zaključak da je država dužna branitelja i platiti ako okrivljenik za to nema sredstava. Na prvi se pogled čini da se radi o dvjema različitim stvarima. Osigurati pravo na branitelja tako da se okrivljeniku omogući izbor branitelja i pomogne mu se u ostvarivanju tog prava ne znači još uvijek i obvezu države da tu pravnu pomoć plati ako okrivljenik za to nema sredstava. Komparativnom analizom pravnih sustava država članicama Europske unije vidljivo je da među njima postoje velike razlike u određivanju trenutka od kojeg okrivljeniku pripada pravo na branitelja na teret države. Tako primjerice u Engleskoj i Walesu ne postoji razlika između trenutka u kojem okrivljeniku pripada pravo na branitelja i pravo na branitelja na teret države, odnosno okrivljenik ima pravo na branitelja na teret države već od prvog ispitivanja u policijskoj postaji.⁷⁰ Međutim u većini država pravo na besplatnu pravnu pomoć ne primjenjuje se prilikom prvog policijskog ispitivanja te je ograničeno na kasnije faze postupka.⁷¹ Ipak, autorica ovoga rada zastupa mišljenje da ostvarivanje prava na branitelja već od najranijih faza postupka ne bi trebalo zavisiti od imovinskog stanja okrivljenika, što znači da bi okrivljeniku koji nema sredstava platiti branitelja država trebala omogućiti postavljanje branitelja na teret proračunskih sredstava već prilikom prvog ispitivanja. U suprotnom pravo na branitelja u stvarnosti može ostvariti samo onaj okrivljenik koji ima sredstava platiti branitelja, dok za siromašnog okrivljenika, nakon što je upozoren da ima pravo na branitelja, to pravo, zbog nedostatka financijskih sredstava, ostaje samo teoretsko i iluzorno, a ne praktično i učinkovito, kako zahtijeva Sud.⁷² Ne preostaje drugo nego očekivati da će hrvatsko kazнено procesno pravo, implementirajući očekivanu direktivu koja će urediti pravo na besplatnog branitelja, pravo na branitelja doista urediti onako kako je nužno: cjelovito i sveobuhvatno.⁷³

Kao što je vidljivo, pitanje branitelja po službenoj dužnosti iznimno je važno pitanje u kaznenom procesnom pravu i praksi hrvatskih sudova, koji se upravo kroz osude Republike Hrvatske u predmetima Mađer, Šebalj i Dvorski pokazao problematičnim.⁷⁴ Osiguranje učinkovitog ostvarivanja prava na branitelja uvjetovano je dobro koncipiranim i funkcionalnim sustavom besplatne pravne pomoći, zbog čega je Hrvatska osuđena pred Europskim sudom za ljudska prava još u presudi Prežec, a usprkos zakonodavnim intervencijama

⁷⁰ O poredbenopravnoj regulativi tog pravnog pitanja vidjeti Ivičević Karas E., *op. cit.* uz bilj. 28., str. 371.-374.

⁷¹ Ed Cape, Jacqueline Hodgson, Ties Prakken and Taru Spronken (eds.), *Suspects in Europe, Procedural Rights at the Investigative Stage of the Criminal Process in the European Union*, Intersentia, 2005, str. 22-23.

⁷² Prema Krapcu prema doktrini Salduz okrivljeniku pravo na besplatnu pravnu pomoć nesumnjivo pripada i u prethodnom postupku, v. Krapac, *op. cit.* bilj. 1, str. 30.

⁷³ Ivičević Karas, E., *op. cit.* uz bilj. 28, str. 382.

⁷⁴ *Ibidem*, str. 380.

koje su uslijedile, postojeće uređenje besplatne pravne pomoći i dalje trpi ozbiljne kritike, ponajprije zbog toga što se to pravo može ostvariti u istrazi, ali ne i tijekom istraživanja te zbog birokratiziranog postupka utvrđivanja tog prava.⁷⁵

2. Terminološke nedosljednosti instituta besplatnog branitelja prema ZKP-u i Prijedlogu ZIDZKP-a

Pored svega navedenog valjalo bi urediti i zakonsku terminološku nedosljednost u pojmovnom određenju branitelja po službenoj dužnosti i branitelja na teret proračunskih sredstava. Pored već spomenute terminološke razlike u članku 64. ZKP-a, zbrku čine odredbe članaka 145. i 148. a. Naime kada zakon govori o troškovima kaznenog postupka, tada se među tim troškovima nalaze i nagrada i nužni izdaci branitelja. S tim u vezi valja upozoriti na to da sud, u skladu s odredbom članka 155. ZKP-a, dosuđuje spomenute troškove te se ti troškovi nikada ne odnose na branitelja po vlastitom izboru, nego se katkad odnose na branitelja po službenoj dužnosti, a katkad na branitelja na teret proračunskih sredstava. Dodatna nedosljednost zakona vidljiva je u članku 148. a ZKP-a, u kojem zakon govori o troškovima „postavljenog branitelja“, čime je nedvojbeno vidljivo da se ne može odrediti odnosi li se to na branitelja po službenoj dužnosti ili na branitelja na teret proračunskih sredstava ili na obojicu.

Prijedlogom zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku predložena je izmjena u članka 148. stavaka 1. i 6. ZKP-a.⁷⁶ Ponovno uvođenje mogućnosti oslobođenja okrivljenika, koji je proglašen krivim, od plaćanja troškova u cijelosti ili djelomično, i to zbog lošeg imovinskog stanja

⁷⁵ *Ibidem*, str. 381, vidjeti i Đurđević, Zlata, Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka V. novelom ZKP/08 prvi dio?, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2/2013, str. 352-353; Valković, Laura, Procesna prava obrane prema V. noveli Zakona o kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2/2013.

⁷⁶ „(1) Kad sud okrivljenika proglasi krivim, u presudi će mu naložiti da podmiri troškove kaznenog postupka, osim ako ne postoje uvjeti za oslobođenje od plaćanja troškova u cijelosti ili djelomično.

(6) U odluci kojom rješava o troškovima sud može okrivljenika osloboditi obveze da naknadi u cijelosti ili djelomično troškove kaznenog postupka iz članka 145. stavka 2. točka 1. do 6. ovog Zakona te nagradu i nužne izdatke postavljenog branitelja, zbog lošeg imovinskog stanja te ako bi njihovim plaćanjem bilo dovedeno u pitanje uzdržavanje okrivljenika ili osoba koje je on dužan uzdržavati. Ako se te okolnosti utvrde nakon donošenja odluke o troškovima, predsjednik vijeća može posebnim rješenjem osloboditi okrivljenika dužnosti naknade troškova kaznenog postupka. Sud može od okrivljenika zatražiti dostavljanje potvrde o imovinskom stanju i prihodima od porezne uprave.“

te ako bi njihovim plaćanjem bilo dovedeno u pitanje uzdržavanje okrivljenika ili osoba koje je on dužan uzdržavati, obrazlaže se izbjegavanjem mogućnosti da se okrivljeniku koji nema imovine ni prihoda nalaže plaćanje troškova kaznenog postupka, a što je u praksi dovodilo do brojnih neuspješnih ovršnih postupaka.

U obrazloženju Prijedloga ZIDZKP-a navodi se i da se okrivljenik može osloboditi i troškova *postavljenog mu branitelja po službenoj dužnosti* te da stoga u presudi ili rješenju kojim rješava o troškovima sud može okrivljenika osloboditi obveze da podmiri troškove kaznenog postupka iz članka 145. stavka 2. točke 1. do 6. ZKP-a u cijelosti ili djelomično te nagradu i nužne izdatke postavljenog branitelja. Vidljivo je da i u Prijedlogu Zakona postoji terminološka neusklađenost, odnosno ostavljena je nepoželjna i nepotrebna nužnost za interpretaciju, koju svakako treba u kaznenom postupovnom pravu izbjegavati kada je god to moguće.

Iako se na prvi pogled može učiniti da zakon koristi termin branitelj po službenoj dužnosti u situacijama kada se radi obveznoj obrani, a branitelj na teret proračunskih sredstva u situaciji kada imovinske prilike onemogućuju plaćanje branitelja, iz odredbe članka 65. ZKP-a vidljivo je da tome nije sasvim tako. Naime spomenuta odredba propisuje da pred županijskim sudom branitelj može biti samo odvjetnik, a u postupku za kazneno djelo za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora branitelj po službenoj dužnosti ili na teret proračunskih sredstva može biti samo odvjetnik koji ima praksu od najmanje osam godina kao odvjetnik ili kao dužnosnik u pravosudnom tijelu. Dakle jasno je vidljivo da, budući da se u konkretnoj situaciji radi o kaznenim djelima za koja je propisana kazna dugotrajnog zatvora, da bi tada evidentno u situaciji da okrivljenik ne može angažirati branitelja i platiti ga došlo do obveze postavljanja branitelja po službenoj dužnosti (jer se radi o obveznoj obrani), a ne na teret proračunskih sredstva, odnosno nije sasvim jasno razlikovanje naredih kategorija branitelja u toj zakonskoj odredbi.

U budućem noveliranju ZKP-a valja obratiti pozornost na dosljednije razlikovanje instituta branitelja po službenoj dužnosti i branitelja na teret proračunskih sredstva iz razloga što se u oba slučaja radi o postavljanju branitelja okrivljeniku u osobi koju on nije izabrao te bi upotreba pojma *postavljeni branitelj* trebala preciznije upućivati na to o kojem se branitelju radi. Naime kako iz sadašnjeg ZKP-a tako i iz predložene novele proizlaze dvojbe u tumačenju pojma postavljeni branitelj jer se kod pojedinih odredaba mogu pod tim podrazumijevati obje kategorije branitelja, a kod pojedinih odredaba takav zaključak nije sasvim nedvojbena.

Potreba preciznijeg uređivanja spomenutog pitanja nametnut će se osobito iz razloga što se s jedne strane novelom predviđa ispitivanje okrivljenika od strane policije i bez nazočnosti odvjetnika, a s druge strane postoji mogućnost

da će se osumnjičenci morati odreći prava na branitelja iz razloga što ih ne mogu platiti, a hrvatsko zakonodavstvo ne predviđa branitelja na teret proračunskih sredstava u ovoj fazi postupka. U budućem reguliranju toga pitanja treba naći optimalnu sintezu sadržaja Direktive o pravu na pristup branitelju i prakse ESLJP-a kako bi se normativno precizno, a u praksi djelotvorno, ostvarila okrivljenikova prava na pristup branitelju i u najranijoj fazi kaznenog postupka i kada nema sredstava plati branitelja.

3. Braniteljske liste

Europski sud za ljudska prava, kako je već više puta u radu istaknuto, ističe da je, iako nije apsolutno, pravo svakoga optuženoga za kazneno djelo da ga djelotvorno brani odvjetnik, ako je potrebno imenovan po službenoj dužnosti, jedno od temeljnih značajaka poštenog suđenja. Ipak, članak 6. stavak 3. (c) konkretno ne navodi na koji se način ostvaruje to pravo. Sud tako ostavlja državama ugovornicama da odaberu način na koji će se pobrinuti da to pravo bude osigurano u njihovim sudskim sustavima, a zadatak Europskog suda za ljudska prava jest da sam utvrdi je li metoda koju su odabrale spojiva sa zahtjevima poštenog suđenja. U tom pogledu treba imati na umu da je Konvencija pisana da bi “jamčila prava koja nisu teorijska ili iluzorna, nego praktična i djelotvorna”, i da samo imenovanje branitelja okrivljeniku ne osigurava samo po sebi djelotvornost pomoći koju bi on mogao dati okrivljeniku.⁷⁷

Djelotvorno ostvarivanje prava na branitelja u Republici Hrvatskoj nije moguće zamisliti bez koordinacije policije, državnih odvjetništava i sudova s jedne strane te branitelja, odnosno Hrvatske odvjetničke komore kao njihove „krovne“ organizacije, s druge strane. Sustavno uređenje mehanizma ostvarivanja toga prava, posebice prava na branitelja po službenoj dužnosti ili na teret proračunskih sredstava, vidljivo je na dobrom primjeru takve suradnje na području Odvjetničkog zbora Zagreb. Naime OZ Zagreb sastavlja jedinstvenu listu odvjetnika koji se prijavljuju za obnašanje dužnosti branitelja po službenoj dužnosti (članak 64. stavak 3. ZKP-a), a koja se dostavlja Općinskom državnom odvjetništvu u Zagrebu, Županijskom državnom odvjetništvu u Zagrebu, PU zagrebačkoj i krapinsko-zagorskoj, Prekršajnom sudu u Zagrebu te županijskim i općinskim sudovima na području Odvjetničkog zbora Zagreb (koji obuhvaća grad Zagreb i Krapinsko-zagorsku županiju). Odvjetnički zbor Zagreb vodi ukupno sedam lista odvjetnika koje se dostavljaju nadležnim institucijama, i to:

⁷⁷ Vidjeti naprijed citirani predmet *Imbrioscia*, stavak 38.

1. Listu branitelja po službenoj dužnosti – odvjetnici koji se prijavljuju na ovu listu moraju dostaviti i dokaz udovoljavaju li uvjetima iz odredbe članka 65. stavka 4. ZKP-a⁷⁸
2. Listu dežurnih odvjetnika (prema području sjedišta ureda) – odvjetnici koji se prijavljuju na ovu listu obvezuju se odazivati pozivima radnim danom iza 16.00 sati, subotom, nedjeljom, neradnim danom i praznikom
3. Listu odvjetnika za mladež - odvjetnici koji se prijavljuju na ovu listu moraju dostaviti dokaz o posebnoj edukaciji za zastupanje u kaznenim predmetima maloljetnih osoba, koju organizira Hrvatska odvjetnička komora, odnosno radi se o odvjetnicima s izraženim sklonostima i znanjima u području odgoja i skrbi mladih osoba s liste odvjetnika za mladež Hrvatske odvjetničke komore
4. Listu odvjetnika opunomoćenika za djecu i maloljetne žrtve kaznenih djela – prijavljuju se odvjetnici koji posjeduju dokaz o edukaciji iz područja odgoja i skrbi za mlade osobe i koji imaju izraženu sklonost za to područje rada
5. Listu savjetnika za žrtve kaznenih djela - radi se o odvjetnicima koji imaju sklonost i osnovna znanja za komuniciranje s najugroženijom populacijom u kaznenim postupcima, odnosno voljni su raditi i sa žrtvama teških kaznenih djela
6. Listu odvjetnika za besplatnu pravnu pomoć – prema Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći i
7. Listu odvjetnika za zastupanje osoba sa duševnim smetnjama – radi se o odvjetnicima koji posjeduju stručno znanje iz područja forenzičke psihijatrije za zastupanje osoba s duševnim smetnjama, o čemu moraju dostaviti dokaz.

Dakle u prethodnom postupku, kada se radi o osumnjičeniku kojem je oduzeta sloboda ili mu je na drugi način znatno ograničena sloboda postupanja, pravo na branitelja aktivira se već od tog trenutka. Istodobno se za državu aktivira obveza da osumnjičeniku omogućiti ostvarivanje prava na branitelja. Liste branitelja Hrvatske odvjetničke komore samo su jedna kockica u velikom mozaiku uređenog sustava pravne pomoći, koji predstavlja nužnost za pripremu kaznenog postupka, jer dokazi prikupljeni u najranijoj fazi određuju okvir u sklopu kojeg će se na suđenju razmatrati kazneno djelo koje se okrivljeniku stavlja na teret. Poštenost postupka zahtijeva da okrivljenik treba moći pribaviti cijeli niz usluga, posebice onih povezanih s pravnom pomoći. U tom pogledu branitelj mora moći osigurati, bez ograničenja, temeljne aspekte obra-

⁷⁸ U postupku za kazneno djelo za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora branitelj po službenoj dužnosti ili na teret proračunskih sredstava može biti samo odvjetnik koji ima praksu od najmanje osam godina kao odvjetnik ili kao dužnosnik u pravosudnom tijelu.

ne te osobe: razgovor o predmetu, organiziranje obrane, prikupljanje dokaza koji su u prilog okrivljeniku, pripremanje za ispitivanje, potporu okrivljeniku u nepovoljnom položaju i provjeravanje uvjeta pritvora.⁷⁹

Kao što je već rečeno, valja se nadati da će Prijedlog Direktive Europskog parlamenta i vijeća o privremenoj pravnoj pomoći za osumnjičene ili optužene osobe lišene slobode i pravnoj pomoći u postupcima na temelju europskog uhidbenog naloga⁸⁰ dati odgovore na sva otvorena pitanja koja se tiču besplatnog prava pristupa branitelju. Ovaj prijedlog Direktive usko je povezan s Direktivom 2013/48/EU o pravu na pristup odvjetniku i njegov je cilj doprinijeti učinkovitosti prava na pristup odvjetniku, koje je predviđeno u toj Direktivi u ranoj fazi postupka u slučaju osumnjičenih ili optuženih osoba lišenih slobode. U skladu s tom budućom Direktivom države članice trebale bi osigurati da je pristup privremenoj pravnoj pomoći dostupan odmah nakon lišavanja slobode i prije bilo kakva ispitivanja. U tu svrhu države članice trebat će uspostaviti postupke ili mehanizme, primjerice programe imenovanja odvjetnika po službenoj dužnosti ili službe za obranu u hitnim slučajevima, koji će omogućiti brzu intervenciju u policijskim postajama kako bi pravo na privremenu pravnu pomoć i pristup odvjetniku odmah nakon lišavanja slobode i prije ispitivanja bilo izvedivo i učinkovito. U skladu s budućom Direktivom pravna pomoć znači financiranje i pomoć države članice kojom se osigurava učinkovito ostvarivanje prava na pristup odvjetniku u obliku pokrivanja troškova obrane, kao što je trošak odvjetnika i drugi troškovi postupka.

IV ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Europski sud za ljudska prava u predmetu Dvorski protiv Hrvatske zaključio je da u postupku koji se protiv podnositelja zahtjeva vodio pred hrvatskim sudovima nije bilo poštovano okrivljenikovo "minimalno pravo obrane" iz čl. 6. st. 3. t. c) Europske konvencije te da postupak protiv okrivljenika nije bio pravičan. Spomenutu povredu Veliko je vijeće utvrdilo držeći da podnositelj zahtjeva prilikom policijskog ispitivanja tijekom kojeg je priznao počinjenje kaznenih djela koja su mu se stavljala na teret nije bio na odgovarajući način zastupan po odvjetniku, a kako to traži članak 6. Konvencije. To osobito stoga što je veliko vijeće utvrdilo da policija nije obavijestila podnositelja zahtjeva da je odvjetnik pristupio u policijsku postaju, da je tijekom ispitivanja priznao počinjenje kaznenog

⁷⁹ Dayanan protiv Turske, br. 7377/03, ECHR 2009.

⁸⁰ Prijedlog Direktive Europskog parlamenta i Vijeća o privremenoj pravnoj pomoći za osumnjičene ili optužene osobe lišene slobode i pravnoj pomoći u postupcima na temelju europskog uhidbenog naloga, {SWD(2013) 476 final}, {SWD(2013) 477 final}, {SWD(2013) 499 final} Bruxelles, 27. 11. 2013., COM(2013), 824 final, 2013/0409 (COD), www.ipex.eu.

djela te da je to priznanje korišteno kao dokaz u kaznenom postupku u kojem je osuđen, kao i stoga što nacionalni sudovi nisu poduzeli adekvatne mjere kako bi osigurali pravičnost postupka protiv podnositelja zahtjeva.

Standardi izraženi u presudama Europskog suda za ljudska prava jasno upućuju na obvezu zakonodavca da uhićeniku zajamči pravo na branitelja, ali i na obvezu profesionalnog i savjesnog postupanja policije kada se radi o uhićenikovu pravu na branitelja. Svako ograničenje prava na branitelja uhićeniku potencijalna je povreda Konvencije. Do povrede prava na branitelja doći će ako Sud, sagledavajući postupak kao cjelinu, zaključi da su ograničenjem prava na branitelja prava obrane nerazmjerno narušena. Do takva će zaključka u pravilu doći uvijek kada se uhićenikove izjave dane policiji koriste kao osnova za osudu. Kad se navedeno uzme u obzir, treba razmotriti i drugu situaciju, tj. ima li uhićenik koji nema financijskih sredstva angažirati branitelja po vlastitom izboru prema hrvatskom pravu pravo na branitelja već od trenutka uhićenja te na koji način to pravo ostvaruje. Drugim riječima, postavlja se pitanje je li opravdano obranu okrivljenika uz pomoć branitelja u inicijalnim fazama postupka učiniti ovisnom o njihovu imovinskom stanju, odnosno nije li potrebno za siromašne okrivljenike predvidjeti pravo na branitelja na teret proračunskih sredstava od samog početka postupka. Dosadašnji problemi u praksi, koji su se očitovali u načinu na koji je uhićenik ostvarivao svoje pravo na branitelja u policijskoj postaji, samo su djelomično riješeni Prijedlogom zakona o izmjenama i dopunama ZKP-a. Odredbe ZKP/08, ali i Prijedloga ZIDZKP-a, prema kojima siromašni okrivljenik može ostvariti pravo na branitelja na teret proračuna tek u kasnijim fazama postupka, pravo na branitelja u najranijim fazama postupka čine ovisnim o financijskom stanju okrivljenika i time neopravdano ograničavaju pravo siromašnog okrivljenika na branitelja u prethodnom postupku.

LITERATURA

1. Bayer, V., *Pravni leksikon*, 1964.
2. Cape, E., Hodgson, J., Prakken, T. and Spronken, T., (eds.), *Suspects in Europe, Procedural Rights at the Investigative Stage of the Criminal Process in the European Union*, Intersentia, 2005.
3. Đurđević, Z., *Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka V. novelom ZKP/08 prvi dio?*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2/2013.
4. Harris, O'Boyle & Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, 2009.
5. Ivičević Karas, E., *Pomicanje granica prava na branitelja pod utjecajem europskog kaznenog prava*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol 22, broj 2/2015.
6. Ivičević Karas E., Burić Z., Bonačić M., *Unaprjeđenja procesnih prava osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku: pogled kroz prizmu europskih pravnih standarda*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 23, broj 1/2016.

7. Krapac, D., Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije, Narodne novine, 2010.
8. Krapac, D., Pravo na branitelja u kaznenom postupku kao standard nekih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i slobodama, Odvjetnik, Zagreb.
9. Trechsel, S., Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford University Press, 2006.
10. Matovski, N., Branilac u krivičnom postupku, Vranje, 1984.
11. Pajčić, M., Pravo okrivljenika na branitelja i na besplatnu pravnu pomoć, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 1/2010.
12. Petrić, B., Komentar Zakona o krivičnom postupku, I knjiga, Beograd, 1986.
13. Spronken, T., Vermeulen, G., D. de Vocht, L. v. Puyenbrock, EU Procedural Rights in Criminal proceedings, IRCO-Maastricht, Maklu, Antwerpen, 2009.
14. Svedrović, M., Obrana okrivljenika pro se kao jedno od mogućih ograničenja formalne obrane, Radni materijal savjetovanja: Novine kaznenog prava, Narodne novine, 2010.
15. Tenekides, C.-G., De la defense en matiere criminelle, these, Paris, 1897.
16. Tomašević, G., Kazneno procesno pravo, Opći dio: Temeljni pojmovi, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2011.
17. Trechsel, S., Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford University Press, 2006.
18. Valković, L., Burić, Z., Primjena izabranih elemenata prava na formalnu obranu iz prakse Europskog suda za ljudska prava u hrvatskom kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 18, 2/2011.
19. Valković, L., Procesna prava obrane prema V. noveli Zakona o kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2/2013.
20. Vasiljević, T., Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 1970.
21. Zlatarić, B., Damaška, M., Rječnik krivičnog prava i postupka, Informator, Zagreb, 1966.

Summary

THE RIGHT OF ACCESS TO A DEFENCE COUNSEL IN THE LIGHT OF THE JUDGEMENT IN *DVORSKI VERSUS CROATIA*

The introductory remarks of this paper concern the basic aspects of the right of access to a defence counsel, the right to defend oneself in person, the right to be defended through legal assistance, the right to free legal aid in the case of insufficient means, and legal aid during the preliminary investigation, which are all encompassed in Article 6 § 3 c) of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The paper then reviews the judgment of the European Court of Human Rights pronounced in the *Dvorski v. Croatia* case, which condemned the Republic of Croatia for a violation of Article 6 § 1 taken together with Article 6 § 3 c) of the European Convention. The author particularly considers whether the interest of justice requires an accused to be provided with free legal representation and concludes that Croatian legal solutions more or less correspond to the standards set in the jurisprudence of the European Court of Human Rights, although certain legal aspects could surely be more adequately laid out. Equally important, certain legal solutions must be adhered to in criminal proceedings in order to avoid judgments such as that in *Dvorski v. Croatia*.

Keywords: defence counsel, right of access to a defence counsel, ECtHR judgment *Dvorski v Croatia*, right of access to a budget-funded defence counsel, right to be defended through (free) legal aid, lists of defence counsels